

УДК 347.121.2

Т. П. Карнаух

*помічник судді Конституційного Суду України,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
(Хмельницький університет управління та права)*

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Розробники Цивільного кодексу України (далі – ЦК) 15 років тому однією з концептуальних засад його розвитку задекларували виникнення юридичних осіб як вияв природних прав членів громадянського суспільства [1, с. 15]. Внаслідок цього поняття юридичної особи, її правоздатності та ряд інших положень ЦК були сформульовані згідно з домінуючою в ХХ столітті доктриною реальності юридичної особи [2, с. 11]. Відштовхуючись від положень цієї доктрини, основним завданням юридичної особи є найповніша реалізація прав та інтересів індивідів, у тому числі й особистих немайнових. Тому цілком логічним кроком стало закріплення особистих немайнових прав у ЦК не лише за фізичними, але й за юридичними особами приватного та публічного права. Таким чином, у ЦК було підкреслено значення приватної особи – як фізичної, так і юридичної, що проглядається у всіх інститутах, які входять до структури кодексу [3, с. 8].

До здобутків українських вчених у галузі особистих немайнових прав фізичних осіб належать фундаментальні праці В. Бобрика, Н. Давидової, Н. Кузнецової, Д. Луспеника, В. Луця, З. Ромовської, І. Спасибо-Фатеевої,

Н. Устименко, Л. Федюк, С. Чернооченко, Р. Шишки, Я. Шевченко тощо. На жаль, питома вага робіт, спрямованих на вивчення особистих немайнових прав юридичних осіб у вітчизняній цивілістиці є невеликою, проте слід зазначити про розробки у цьому напрямку як молодих науковців О. Гуменюка, С. Іщука, М. Менджула, Ж. Нор, так і відомих учених А. Довгерта, О. Кохановської, С. Сліпченка, Р. Стефанчука, С. Шимон.

Разом з тим, особисті немайнові права юридичних осіб приватного та публічного права ще не були предметом одночасного дослідження на науковому рівні.

Метою статті є визначення переліку особистих немайнових прав, які можуть належати юридичним особам публічного та приватного права, а також з'ясування, які з досліджуваної категорії прав не можуть належати тим чи іншим юридичним особам.

Відповідно до ч. 2 ст. 81 ЦК юридичні особи залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права [4].

У ст. 91 ЦК встановлено, що юридична особа приватного права здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Отже, законодавець наділив загальною правоздатністю юридичних осіб приватного права, на відміну від яких юридичні особи публічного права мають спеціальну (обмежену) цивільну правоздатність.

В Україні юридичними особами публічного права виступають органи держави (міністерства, відомства та ін.), органи місцевого самоврядування, державні установи (вищі навчальні заклади, наукові установи, музеї, заклади охорони здоров'я, інші соціально-культурні організації), державні і комунальні підприємства, державні корпорації [5]. Оскільки ЦК детально

▪ Особисті немайнові права юридичних осіб приватного та публічного права / Т. П. Карнаух // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ktrtp.pdf>.

не регламентує правовий статус та процедуру участі суб'єктів публічного права у цивільних відносинах, слід усунути цю прогалину шляхом розробки спеціального законодавства про виступ держави та створених нею осіб у цивільних правовідносинах [6, с. 105], і в тому числі особистих немайнових.

На підставі ст. 83 ЦК юридичні особи приватного права можуть бути створені у формі товариств (підприємницьких і непідприємницьких), установ та інших формах, встановлених законом. Утім, як зауважує професор І. Кучеренко, характерною особливістю сучасного стану правового регулювання юридичних осіб приватного права в Україні є нагромадження одних нормативно-правових актів на інші, без зміни раніше прийнятих, що в свою чергу, призводить до нестабільності, заплутаності, суперечності цивільного законодавства щодо системи організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права [7, с. 27-28]. Проте це жодним чином не впливає на можливість усіх юридичних осіб приватного права бути носіями особистих немайнових прав, гарантованих їм положеннями ЦК (ч. 4 ст. 83).

Слід зазначити, що законодавець у ст. 94 ЦК наводить мінімальний перелік особистих немайнових прав, які можуть належати усім без винятку юридичним особам як публічного, так і приватного права. Водночас ми погоджуємося з думкою, що юридичні особи приватного права можуть мати інші особисті немайнові права, ніж ті, які встановлені Конституцією, ЦК та законами (ч. 3 ст. 270 ЦК), а юридичні особи публічного права, що є органами державної влади або органами місцевого самоврядування, можуть мати лише такі особисті немайнові права, які відповідають повноваженням цієї юридичної особи і здійснюються в порядку та у

спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції України) [8, с. 81].

Дослідники особистих немайнових прав юридичних осіб публічного права вважають, що до їх переліку можна віднести такі: право на недоторканність ділової репутації, право на таємницю кореспонденції, право на інформацію, право на найменування, право на зовнішній образ [9]; право на існування, право на автономію, право на вибір позначення [10]. Крім зазначених, юридичні особи публічного права можуть використовувати особисті немайнові права на об'єкти, що належать іншим особам, наприклад, це стосується права на використання імені, права на таємницю особистого життя, права на проведення фото-, кіно- теле- та відеозйомок, право на недоторканність житла [11]. На наш погляд, до цього переліку доречно додати право на особисті папери, право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів, право на недоторканість приміщень та будівель, право на мирні зібрання, а також права, пов'язані зі створенням та використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Вважаємо, що серед особистих немайнових прав, які не можуть належати юридичним особам публічного права, є такі:

1. Право на вибір і зміну форм та видів діяльності. Засновники юридичної особи приватного права на власний розсуд обирають її організаційно-правову форму (наприклад, акціонерне товариство, виробничий або споживчий кооператив). Аналогічним чином засновники юридичної особи мають право обирати той чи інший вид економічної діяльності зі створення, виробництва конкретної продукції або надання послуг відповідно до класифікатора видів економічної діяльності.

Натомість мета юридичної особи публічного права, створеної на підставі розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, завжди буде похідною від функцій засновника, такою, наприклад, як забезпечення прав і свобод громадян, обороноздатності країни, державної безпеки [12, с. 8]. Те ж саме стосується й організаційно-правової форми юридичної особи публічного права, яка чітко зазначається у відповідних нормативно-правових актах органів державної влади. Зокрема, у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24.10.2011 р. № 1042-р "Про утворення державної наукової установи "Державний інститут науково-технічної та інноваційної експертизи" [13] йдеться про утворення інституту у формі установи, а в постанові Кабінету Міністрів України від 11.08.2010 р. № 764 "Про заходи з утворення державного підприємства "Державна продовольчо-зернова корпорація України" [14] – про утворення корпорації у формі державного підприємства.

2. Право на свободу заснування (місцезнаходження) юридичної особи.

Це особисте немайнове право юридичної особи вчені розглядають за аналогією до свободи пересування фізичних осіб на прикладі корпоративного права Європейського Співтовариства [15, с. 615-618]. В абзаці 1 ст. 48 Договору про заснування Європейського Співтовариства від 25.03.1957 р. [16] (далі – Римський Договір) йдеться про те, що компанії або фірми прирівнюються з точки зору свободи пересування та економічної діяльності до фізичних осіб.

На думку С. Кашкіна, свобода заснування, будучи варіантом свободи пересування не для фізичних, а для юридичних осіб, складається з двох основних компонентів: а) свободи пересування підприємців, б) свободи

заснування юридичних осіб та інших форм, що не є юридичними особами [17, с. 162].

Зміст поняття "свобода заснування" в розрізі ст. 43 Римського Договору означає право самостійної діяльності, а також створення підприємств і управління ними, зокрема, компаній і фірм. Під "компаніями або фірмами" розуміються такі, що засновані на підставі цивільного або комерційного права, в тому числі кооперативні співтовариства, а також інші юридичні особи, що регулюються публічним або приватним правом, за виключенням товариств, які не переслідують комерційні цілі (абзац 2 ст. 48 Римського Договору).

Право на свободу заснування до юридичних осіб публічного права не може застосовуватись, оскільки їх місцезнаходження є наперед чітко визначеним актом органу публічної влади (наприклад, Указом Президента "Про створення Академії митної служби України" від 11 червня 1996 року № 412, яким створено Академію митної служби України при Державному митному комітеті України з її місцезнаходженням у м. Дніпропетровськ [18]; Постановою Кабінету Міністрів України "Про створення Української державної корпорації "Укрзакордоннафтогазбуд" від 4 березня 1997 року № 198, якою створено Українську державну корпорацію "Укрзакордоннафтогазбуд", з місцезнаходженням у м. Києві [19]).

3. Право на свободу об'єднання.

Згідно з ч. 2 ст. 14 Закону України "Про об'єднання громадян" [20] у випадку реєстрації об'єднання громадян набуває статус юридичної особи. Об'єднання громадян, незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) відповідно до цього Закону визнається політичною партією або громадською організацією.

Забороняється створення і діяльність політичних партій, а також будь-яких структурних осередків політичних партій в органах виконавчої та судової влади, у Збройних Силах та Державній прикордонній службі України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, на державних підприємствах, в установах і організаціях, державних навчальних закладах (ч. 2 ст. 4 Закону). Членами політичних партій не можуть бути: судді, працівники прокуратури, працівники органів внутрішніх справ, співробітники Служби безпеки України, військовослужбовці, працівники органів державної податкової служби, персонал Державної кримінально-виконавчої служби України (ч. 3 ст. 6 Закону України "Про політичні партії в Україні") [21]. Таким чином, законодавець у формі прямої заборони позбавив права на свободу об'єднання юридичних осіб публічного права, усунувши їх як від можливості заснування тих чи інших об'єднань, так і від членства у них.

Що стосується юридичних осіб приватного права, до яких належать об'єднання громадян, то вони можуть на добровільних засадах засновувати або вступати між собою в спілки (союзи, асоціації тощо), утворювати блоки та коаліції, укладати між собою угоди про співробітництво і взаємодопомогу (ч. 1 ст. 10 Закону). На думку С. Шевчука, можна визначити із певним узагальненням, таку сферу дії свободи об'єднання: *утворення об'єднання* – один з найдавніших визнаних аспектів свободи об'єднання; *внутрішня організація об'єднання* – включає право на самостійне визначення внутрішньої організації, правил, процедур та незалежне управління справами; *доступ до об'єднання* – визначає право встановлювати обмеження на вступ до об'єднання, як наприклад, кваліфікаційні вимоги, вікові обмеження тощо; *права об'єднання* –

▪ Особисті немайнові права юридичних осіб приватного та публічного права / Т. П. Карнаух // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 2(6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12ktrtp.pdf>.

означає, що об'єднання для ефективного функціонування користується відповідними правами та свободами [22, с. 605-606].

Виходячи з наведеного, наприклад, відмова у реєстрації об'єднання з боку органів державної влади може бути втручанням у реалізацію права на свободу об'єднання.

Крім того, слід зазначити про ряд обмежень пов'язаних з правомочностями розпорядження особистими немайновими правами юридичних осіб публічного права. Зокрема, вказані юридичні особи не можуть використовувати надані їм законом особисті немайнові права (право на найменування, право на ділову репутацію, право на таємницю кореспонденції тощо) на рівні з іншими суб'єктами цивільних правовідносин як на оплатній, так і на безоплатній основі. Наприклад, дозвіл на використання найменування юридичної особи органу внутрішніх справ суперечитиме праву публічному, котре передбачає що в найменуванні юридичної особи приватного права не може використовуватись повне чи скорочене найменування органу державної влади або органу місцевого самоврядування, або похідні від цих найменувань. У разі ж надання дозволу на доступ до кореспонденції органів внутрішніх справ будуть розкриті відомості, що становлять службову таємницю або таємницю слідства, що заборонено Законом України "Про інформацію" та іншими нормативно-правовими актами України [23, с. 587].

Висновки. Вступаючи у цивільні правовідносини, юридичні особи публічного права набувають правового статусу, що має певні особливості. Будучи створеними державою для виконання чітко визначених завдань і функцій, юридичні особи публічного права наділяються спеціальною

(цільовою) правоздатністю, що, в свою чергу, накладає певні обмеження на використання ними особистих немайнових прав.

Юридичні особи приватного права, маючи загальну правоздатність, наділені такими ж цивільними правами (у тому числі особистими немайновими), як і особа фізична, за винятком тих, передумовою яких є природні властивості людини.

До особистих немайнових прав, які належать юридичним особам як публічного, так приватного права, на наш погляд, належать:

1. право на найменування;
2. право на недоторканність ділової репутації;
3. право на інформацію;
4. право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції;
5. право на особисті папери;
6. право на індивідуальність за допомогою символіки (прапору, емблеми, гімну тощо);
7. право на ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів;
8. право на мирні зібрання;
9. право на недоторканість приміщень та будівель;
10. права, що виникають із цивільно-правового захисту інтересів юридичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відео зйомок та охорони інтересів юридичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах;
11. права, пов'язані зі створенням та використанням об'єктів інтелектуальної власності.

Серед особистих немайнових прав, які належать лише юридичним особам приватного права є такі: право на свободу заснування (місцезнаходження) юридичної особи; право на вибір і зміну форм та видів діяльності; право на свободу об'єднання.

Дослідження змісту вищезазначених особистих немайнових прав юридичних осіб приватного та публічного права становитиме предмет наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Пушкін О., Скакун О. Концепція нового Цивільного кодексу України / О. Пушкін, О. Скакун // Українське право. – № 1 (6). – 1997. – С. 10-17.
2. Передмова до проекту Цивільного Кодексу України / С. Головатий, А. Довгерт, О. Підпригора [та ін.] // Українське право. – № 1 (11). – 1999. – С. 8-28.
3. Кохановська О. Поняття та види особистих немайнових прав у цивільному праві України / О. Кохановська // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – № 84. – 2010. – С. 7-10.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435–IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
5. Пустова Ю. М. Юридичні особи публічного права / Ю. М. Пустова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2010_48/48/34.pdf
6. Іванов С. О. До питання поділу юридичних осіб на юридичні особи приватного та публічного права / С. О. Іванов // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3 (15). – С. 100-106.

7. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
8. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 3 : Юридична особа / За ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Серія "Коментарі та аналітика". – Х. : Страйд, 2009. – 736 с.
9. Нор Ж. В. Становлення особистих немайнових прав юридичних осіб публічного права в Україні (на прикладі органів внутрішніх справ) / Ж. В. Нор // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск "Незалежній Україні – 20 років". – № 2 (53). – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2011_53/53/40.pdf
10. Толстой В. С. Личные неимущественные правоотношения. – М. : Изд-во Академии повышения квалификации и профессиональной переподготовки работников образования, 2009. – 216 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/206624/>
11. Нор Ж. В. Особисті немайнові права ОВС як юридичних осіб публічного права / Ж. В. Нор [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.realllook.com.ua/4783/osobisti-nemajnovi-prava-ovs-yak-yuridichnix-osib-publichnogo-prava/>
12. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Л. В. Винар. – Львів, 2006. – 20 с.

13. Про утворення державної наукової установи "Державний інститут науково-технічної та інноваційної експертизи" : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2011 року № 1042-р // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 201.

14. Про заходи з утворення державного підприємства "Державна продовольчо-зернова корпорація України" : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 року № 764 // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 167.

15. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / М. В. Каргалова, Е. Ю. Козлов, С. О. Когород [и др.] ; отв. ред. Л. Энтин. – 2-е изд., пересмотр. и доп. – М. : НОРМА, 2007. – 939 с.

16. Договор, учреждающий Европейское Сообщество (Рим, 25 марта 1957 г.) (консолидированный текст с учетом Ниццких изменений) (с изменениями от 16 апреля 2003 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://eulaw.ru/content/2001>.

17. Право Европейского Союза: учеб. пособие / С. Ю. Кашкин [и др.]; отв. ред. С. Ю. Кашкин. – М. : Проспект, 2009. – 304 с.

18. Про створення Академії митної служби України : Указ Президента від 11 червня 1996 року № 412 // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 107-108.

19. Про створення Української державної корпорації "Укрзакордоннафтогазбуд" : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 1997 року № 198 // Офіційний вісник України. – 1997. – № 75.

20. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504.

21. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – № 23. – Ст. 118.

22. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с.

23. Нор Ж. В. Зміст особистих немайнових прав органів внутрішніх справ як юридичних осіб публічного права / Ж. В. Нор // Збірник наукових праць за результатами міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми цивільного права" (м. Харків, 13–14 травня 2011 р.). – Х., 2011. – С. 585-588.

Карнаух Т. П.

Особисті немайнові права юридичних осіб приватного та публічного права

Розглянуто перелік особистих немайнових прав, які можуть належати юридичним особам публічного та приватного права, а також з'ясовано, які з досліджуваної категорії прав не можуть належати тим чи іншим юридичним особам

Ключові слова: права юридичних осіб, особисті немайнові права, юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права

Карнаух Т. П.

Личные неимущественные права юридических лиц частного и публичного права

Рассмотрен перечень личных неимущественных прав, которые могут принадлежать юридическим лицам юридическим лицам публичного и

частного права, а також встановлено, які з досліджуваної категорії прав не можуть належати тим чи іншим юридическим особам

Ключевые слова: права юридических осіб, особисті немайнові права, юридическі особи частного права, юридическі особи публічного права

Karnaukh T. P.

Personal non-property rights of legal entities under private and public law

There was made a review of the list of personal non-property rights, which can belong to legal entities of public and private law. In the article was emphasized that certain targeted rights can not belong to particular legal entities

Key words: the rights of legal persons, personal non-property rights, legal entities under private law, legal entities under public law